İRADE TERBİYESİ

JULES PAYOT
Aix-Marseille Üniversitesi Rektörü

Dipnot ve açıklamalar ekleyerek
Fransızca aslından tam metin çeviren

PROF. DR. İSMAİL YAKIT
Akdeniz Üniversitesi (E.) Öğretim Üyesi

Cumhuriyetimizin 100. Yılı Anısına

ÖTÜKEN

/ otukennesriyat

YAYIN NU: 2012
KÜLTÜR SERİSİ: 1093

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-571-0

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

Özgün Adı: L'Éducation de la Volonté

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Oğuzhan Murat Öztürk

Düzelti: İnayet Bebek

Kapak Tasarımı: Ötüken

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı ve Cilt: Vizyon Basımevi Kâğıtçılık
Matbaacılık ve Yayın Sanayii Ticaret Ltd Şti
Beylikdüzü OSB Mah. Orkide Cad. Nu: 1/Z
Beylikdüzü-İstanbul Tel: (0212) 671 61 51
Sertifika Nu: 52098

İstanbul- 2023

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Jules Payot: On dokuz ve Yirminci asrın en tanınmış pedagog, filozof ve akademisyenlerinden biri olan Jules Payot, 10 Nisan 1859'da kısaca Chamonix denen, aslında Chamonix-Mont-Blanc adı verilen Fransa'nın Rhône-Alpes bölgesinde Haute-Savoie vilayetine bağlı, kış ve dağ sporlarının yapıldığı merkez bir kasabada doğmuştur. 30 Ocak 1940'ta da Fransa'nın güneyinde bulunan Bouches-du-Rhône bölgesine bağlı Marsilya'ya yakın bir kültür kenti olan Aix-en Provence'de vefat etmiştir.

Jules Payot, 1907 yılında Fransa Milli Eğitimi'nin ilk laik programını yapan kişi olarak tanınır. Aynı yıl Chambéry Akademileri ve Aix-en Marseille Üniversitesi'nin rektörlüğüne getirilir. Kaynaklar, onun hayatı hakkında bazı sözlü bilgilere de yer verir. Mesela Paris'teki *Ecole Normale Supérieure* sekreterliğinden alınan bilgiye göre, Fransız hukukçu ve felsefeci Prof. Ferdinant Buisson (1841-1932) başında bulunduğu Pedagoji kürsüsünde sosyolog almak için ilan edilen münhal bir kadroya pedagog olarak Prof. Jules Payot müracaat eder. Payot'u tanıyan jüri üyeleri her ne kadar pedagojiyi, sosyolojinin bir alt dalı olduğunu ısrar etseler de kadro, başvuranlardan sosyolog Prof. Emile Durkheim'a (1858-1917) verilir. Yapılan ilk oylamada Payot'ya 10 oy çıkar. Keza bunun arkasından aynı kadroya başvuran diğer aday psikolog felsefeci Prof. Paulin Malabert de alınmamıştır.

Jules Payot'un yayımlanmış birçok kitabı bulunmaktadır. Ayrıca Fransa Milli Eğitim ve Öğretimi için görev aldığı komisyon çalışmaları ve hazırladığı kitapları ve raporları da vardır. Bunlar aşağıda verilen listede görülebilir.

Payot'un en meşhur eseri hiç şüphesiz *İrade Terbiyesi* adlı kitabıdır. Bu kitap dünyanın birçok dillerine çevrilmiş onlarca baskı yaptığı ve binlerce nüsha basıldığı bildirilmektedir. Elinizdeki kitap Fransızca 1920 yılı baskısından yapılmıştır. Baskı sayısının tam olarak bilinemeyişi Vatikan'ın Payot'un iki kitabını yasaklar listesine aldırması ve toplatmasından kaynaklanmaktadır. Payot, 1908'de *"La Morale à l'Ecole" (Okul'da Ahlak Eğitimi)* adlı bir kitap yayımlar. Onun bu iki kitabı o yıl yasak listesine alınan 13 kitabın içine dâhil edilir. Bu listenin adı Latince; *Index Librorum Prohibitorum*'dur. (*Yasak Kitaplar Listesi)* demektir.

Kardinaller, başpiskoposlar ve metropol papazlarının ortak raporuyla oluşan belgeye dayanarak Vatikan 14 Eylül 1909'da bu kitapları çocuklarına okutturan, kullandıran ebeveynlere (vaftiz, nikâh, kilise ayinlerine iştirak, günah çıkartma ve cenaze merasimi gibi) her türlü dinî hizmet verilmesinin reddine karar vermiştir. Yasaklama sebebi öyle gözüküyor ki, Payot'nun bu iki kitabı, laik eğitimi ve özgür iradeyi savunmakta oluşundan ve böylece okuyanları ve okutanları Kilise'den ve onun dayattığı Katolik ahlakından uzaklaştıracağı düşünülmüş olmalıdır. Yasak 1948'de Papa XII. Pius'un kararıyla kaldırılmıştır.

İÇİNDEKİLER

Çevirmenin Önsözü 15
Birinci Baskının Önsözü.....23
İkinci Baskının Önsözü 27
Yirmi Yedinci Baskının Önsözü.....31

I-TEORİK KISIM

BİRİNCİ KİTAP: KONUYA GİRİŞ.....33
I. BÖLÜM: Mücadele Edilecek Kötülük: Öğrencilerde ve
Zihin İşçilerinde İrade Zayıflığının Farklı Formları.....35
II. BÖLÜM: Takip Edilecek Hedef 45
III. BÖLÜM: İrade Terbiyesiyle İlgili Cesaret Kırıcı ve
Yanlış Teorilerin Reddi 49

İKİNCİ KİTAP: İRADENİN PSİKOLOJİSİ.....59
I. BÖLÜM: Fikirlerin İrade İçindeki Rolünün İncelenmesi 61
II. BÖLÜM: Duygusal Durumların İrade İçindeki Rolünün İncelenmesi..69
III. BÖLÜM: Aklın Hükümranlığı 84

ÜÇÜNCÜ KİTAP: İÇ YOLLAR.....101
I. BÖLÜM: Derin Düşünme 104
II. BÖLÜM: Derin Düşünme Nedir ve Nasıl Yapılır? 132
III. BÖLÜM: İrade Terbiyesinde Eylemin Rolü.....137
IV. BÖLÜM: Öğrencide İrade Terbiyesi Açısından
Beden Sağlığının Yeri.....155
V. BÖLÜM: Genel Bir Bakış.....176

II-PRATİK KISIM

DÖRDÜNCÜ KİTAP: ÖZEL DERİN DÜŞÜNMELER.....179
I. BÖLÜM: Mücadele Edilecek Düşmanlar:
Belirsiz Duygusallık ve Şehvet 181

II. BÖLÜM: Mücadele Edilecek Düşmanlar: Arkadaşlar, İlişkiler vs. 205
III. BÖLÜM: Mücadele Edilecek Düşmanlar: Tembellerin Safsataları 210
IV. BÖLÜM: Çalışma Şevki 218

BEŞİNCİ KİTAP: ÇEVREMİZDEKİ KAYNAKLAR 225
I. BÖLÜM: Kamuoyu, Öğretmenler vs. 227
II. BÖLÜM: "Büyük Ölülerin" Etkisi 238

SONUÇ 241

ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ

Üniversite öğrencisi olduğum yıllardan birinde, sanıyorum 1971 yılında merhum Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in (1893-1967) meşhur *"Gençlerle Başbaşa"* kitabını dikkatli ve çizerek okumuştum. Cidden çok etkileyici ve yönlendirici bir kitap olduğunu gördüm. Bu kitabın önsözünde kendisinin Fransa'da öğrenci olduğu dönemde çok etkilendiği ve keşke daha önce okusaydım dediği bir kitaptan bahseder. Başgil aynen şöyle demektedir:

> Mösyö Girard bize bir kitap tavsiye etti ve mutlaka okumamızı söyledi. Bu, Aix-Marseille Üniversitesi Rektörü Jules Payot'nun (1859-1940) "l'Education de la Volonté" (İrade Terbiyesi) adlı kitabıydı. Ertesi gün şehre inerek kitabı aldım, ihtiyar bir meşenin dibine oturarak İrade Terbiyesi'ni okumaya koyuldum. Okudukça içimde tahassür ve nedametle karışık müphem bir acı duymaya başladım. Kendi kendime, ah bu kitap on sekiz, yirmi yaşlarımdayken elime geçmeliydi diyor ve geciktiğim için üzülüyordum.

Ben de bu satırları okuduktan sonra ileride yabancı dilim Fransızcayı geliştirip bu kitabı okumayı kafama koymuştum. Türkçe tercümesinin olup olmadığını o günkü şartlarda öğrenemedim. Fransızcası için Ankara'daki "Hachette Kitabevi"ne bir arkadaşımla beraber gittim sordum, olmadığını söyleyip not aldılar ve haftaya uğramamızı söylediler. Haftaya yanıma biraz para alıp gittim ve sordum. Kitabın çok eski olduğunu ve yeni baskısının yapılmadığını, temin edemeyeceklerini söylediler. Buruk bir şekilde oradan çıktım.

Aradan yıllar geçti. Mezun olduktan sonra, MEB'nın 1416 sayılı yasa gereği açtığı "Yurtdışı Doktora" sınavını başararak Fransa'ya gitmeye hak kazandım. Paris'te kurslar, dersler, sınavlar vb. derken *"İrade Terbiyesi"* kitabını unutmuş ve hiç aklıma gelmemişti. Hafta sonları Türk arkadaşlarla buluşur hasret giderirdik. Bir gün Paris'te doktora yapan arkadaşlardan biri yemek esnasında veya çay içerken Ali Fuat Başgil ve bu kitaptan bahsetti. Çok aradığını ama bula-

madığını söyledi. Birden hatırladım. Konuşmalara ben de katıldım. Yeni baskısı olmadığından genelde Paris'teki sahafları dolaşacaktık. Birçok sahafa uğradım ama nafile! Artık ümidi kesmiştim. Bu arada gerek lisan ve gerekse doktora dersleri dönemini tamamlamış, gerekli sertifika ve seminerleri yapmış, nihayet Paris-IV Sorbonne Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde doktora tezine başlamış ve bir hayli de ilerlemiştim. Mısır Üniversiteleri ve kütüphanelerinde araştırmalar için Kahire'ye gittim. Orada bir hayli kalıp araştırmalarımı tamamlayıp Paris'e döndüm ve tezi de bir yandan yazmaya başlamıştım. Zihnî ve bedenî yorgunluk baş gösterince bazen yürüyüşlere gidiyor, bazen de sinema tiyatro gibi mekânlara uğruyordum. Bir gün reklamı yapılan ve vizyona giren bir filmi görmek istedim ve gösterildiği sinemalara baktım. Birisi kaldığım Cité Universitaire'e yakın bir uzaklıkta Alesia Metrosu'nun arka taraflarındaki cadde üzerindeydi. Yürüyerek gittim. Kestirme bir sokaktan geçerken yolun sol tarafında bir sahaf vardı. Oralarda bir sahafın olduğunu bilmiyordum. Dışarıda rafların üzerinde yüzlerce okunmuş Fransızca kitaplar vardı. "Ne alırsan bir franc" yazıyordu. Ben yoktur ama bir sorayım dedim. Sahafa girdim. İçeride genç, uzun boylu biri vardı. "Buyurun Mösyö," dedi. Ben de Jules Payot'nun *İrade Terbiyesi* adlı kitabını sordum. Bir ara düşündü ve bana "Çok eski bir kitap olmalı," dedi. Ben de evet dedim. "Sanıyorum aşağıda bir tane olacak, bir saniye bekleteceğim," dedi. Peki, dedim. Aşağıya bir merdivenden indi ve birkaç dakika sonra eline kitabın tozunu çarpa çarpa yukarıya çıktı ve bana: "İşte Mösyö," dedi. Baktım gerçekten o kitap; kaç para diye sordum. Tekrar kitabı eline aldı ve "20 franc," dedi. O kadar hesaplı ki, gitmekte olduğum sinemanın seansı 15 franktı. Kitabı bir poşete koydurup yanıma aldım; bendeki sevinci tahmin edemezsiniz. Kitabın üzerine Paris, 22 Şubat 1978 tarihini yazıp imzaladım. Kitabın Félix Alcan Yayınevi tarafından 1920 yılındaki baskısı ve kırk bir bininci nüshası olup cem'an XX+270 sayfadır. Şu anda tercümesini okumakta olduğunuz kitap işte bu kitaptır.

Akşamları kitaptan bazı pasajlar okuyor ve üzerinde düşünüyordum. Altlarını çiziyordum. Gerçekten Ali Fuat Hoca merhumun dediği gibi çok etkileyici ve didaktik bir kitap. İşte o zaman, ileride bu kitabı Türkçeye tercüme etmeye karar vermiştim. Nasip bu günlere imiş. Arkadaşlara aradığınız kitabı buldum diye haber verdim. Bir

BİRİNCİ BASKININ ÖNSÖZÜ

Hayret verici olan şey şu ki; insanlar bütün diğer şeyler için öğretmene ve eğitime ihtiyaçlarının olduğunu biliyorlar; onları belli bir özenle öğreniyorlar: Onların hiç öğrenmedikleri ve öğrenmeyi de hiç de arzu etmedikleri tek şey sadece yaşama biliminin kendisidir.

Pierre Nicola, *Hayatı Tesadüflere Bırakmamanın Zorunluluğu Üzerine Nutuk*[3]

XVII. yüzyılda ve XVIII. yüzyılın bir kısmında, din hiç şüphesiz zihinler üzerine hükmediyordu: irade terbiyesi problemi genel bütün yönleriyle ortaya konamıyordu: Karakterleri şekillendirmede emsali olmayan Katolik Kilisesi'nin sahip olduğu güçler, inanan insanların hayatını ana hatlarıyla yönlendirmeye yetiyordu.

Fakat bugün bu istikamet düşünen zihinlerin büyük bir kısmına göre eksiktir ama onun yerine bir şey de konmuş değil. Ayrıca gazeteler, dergiler, kitaplar, romanlar bile iradenin şu andaki çok düşük seviyesini acıma konusunda birbirleriyle yarışmaktadırlar. İradelerin bu genel hastalığı birdenbire hekimleri ortaya çıkardı. Fakat bu ruh hekimleri, maalesef revaçtaki psikolojik doktrinlerin içinde boğulup kalmışlardır. İrade konusunda akla özel bir önem atfetmektedirler. Sanıyorlar ki bizde eksik olan şey, bu, öbür dünya üzerine ispatlanmış metafizik bir teoridir.

Cahillikleri hoş görülebilir. Tarımın daima, verimsiz ama işlemesi en kolay topraklardan en verimli ama işlemesi çok zahmetli topraklara doğru gittiği ekonomi politikasında kabul edilmiş bir yasadır. Psikoloji biliminin sahasında da aynı kural geçerlidir. Davranış konusunda araştırması zor olan temel fenomenleri ele almadan önce, önemli neticelere ulaşmak bakımından daha az verimli ve kolay fenomenler etüt edilmelidir. Karakter içindeki fikrin önemsizli-

[3] Pierre Nicolas (1625-1695). Teolog ve Fransız ahlakçısıdır. Fransız jansenistlerin seçkinlerinden biridir. Bu söz *Discours Sur la Nécessité de ne Pas Se Conduire au Hasard* adlı eserinden alıntıdır (Çev. Notu).

İKİNCİ BASKININ ÖNSÖZÜ

Hem Fransız hem de dış basının son derece güzel karşılayışı ve birinci baskıyı birkaç haftada tüketen okurların candan gösterdikleri ilgi, bu kitabın tam zamanında geldiğini ve aydın halk kitlesinin derin bir ihtiyacına cevap verdiğini kanıtlıyor.

Bize çok sayıda mektup gönderen, özellikle Beşinci Kitap'ın I. Bölümü için çok değerli belgeler yollayan hukuk ve tıp öğrencilerine teşekkürlerimizi sunuyoruz. Bazı öğrenciler bizim "karamsarlığımıza" karşı çıkıyor. Diyorlar ki, gençlik asla hiç bu kadar eylemden bahsetmemişti. Ne yazık ki, harekete geçmek gerektiği zaman konuşmak yetersizdir. Bize öyle geliyor ki, bu genç insanların pek çoğu gürültü ve kargaşayı yaratıcı eylemle karıştırıyorlar. Kimileri ki bunlar en yetkili olanlar, okullardaki gençliğin önemli bir kısmının havailer (*dillettanti*) ve öfkelilerden oluştuğuna inanıyorlar. Eğer öyleyse havailik ve öfkeli olmak, iyileştirilmeye çaba gösterilmesi gereken iki irade hastalığıdır.

İrade terbiyesinin pratik kısmı, sadece riyasız övgülerden başka bir şeyle karşılaşmadı. Birinci Kitap'ın III. Bölümü ve İkinci Kitap'ın I. Bölümü için aynı şeyi söyleyemeyiz. Bu noktalarda bize savaş açılacağını bekliyordum fakat öyle gözüküyor ki, problemin bu tarafı es geçilmiş.

Biz, fikrin hiçbir zaman irade üzerinde her türlü etkiden yoksun olduğunu iddia etmiyoruz. Şurası bir gerçek ki, alışkanlık ve içgüdüsel dürtülerin beşeri isteklerimizdeki (*volitions*) payını oldukça geniş tuttuk. Biz bir yandan yüksek iradenin, eğilimlerimizi fikirlerimize tâbi kılmaktan ibaret olduğunu; öte yandan da fikrin, "aşağı eğilimlerin hoyrat hayvaniliğine" karşı doğrudan ve hemen hiçbir güce sahip olmadığını savunuyoruz. Fikrin, bu gibi düşmanlara karşı dolaylı bir gücü vardır: Başarısızlık tehdidi altındayken kendisinde var olan yerden yani duygusal hâllerden bu gücü ödünç alması gerekmektedir.

I-TEORİK KISIM

BİRİNCİ KİTAP

KONUYA GİRİŞ

I. BÖLÜM

Mücadele Edilecek Kötülük: Öğrencilerde ve Zihin İşçilerinde İrade Zayıflığının Farklı Formları

Caligula,[1] tek bir vuruşta kellelerini koparabilmek için Romalıların sadece bir tek kafalarının olmasını arzu ederdi. Mücadele edeceğimiz düşmanlar için buna benzer bir dilek tutmamız faydasızdır: Neredeyse bütün başarısızlıklarımızın ve neredeyse bütün mutsuzluklarımızın tek bir sebebi var, o da irademizin zayıflığıdır ki; çaba harcamak bilhassa uzun süreli çabalar için başlıca korkumuzdur. İsteksizliğimiz, uçarılığımız ve dağınıklığımız, madde için yerçekimi kanunu neyse, insan doğası için de aynı şey olan üniversal tembelliğin bu zeminini belirtmek için kullanılan onca kelimeden sadece birkaçıdır.

Kararlı iradenin gerçek rakibi ancak daimi bir güç olabilir. Tutkular doğası gereği geçicidirler; şiddetleri ne kadar çoksa o kadar kısa sürerler: İçinde tutkuları değişmez bir noktaya götüren ve deliliği andıran çok nadir vakıalar hariç, bir kaybolup bir görünmeleri, çabanın önündeki gerçek engeller olmaları sebebiyle tutkuları kendi başına değerlendirmeye imkân yoktur. Büyük bir çalışmayı ortaya koymak için, her birinin nüksetmesi arasındaki var olan boşluk işe yarar. Fakat bu temel bir ruh hâli, devam eden bir eylem durumudur ve biz onu bitkinlik, uyuşukluk, tembellik ve avarelik olarak adlandırırız. Aynı çabaları tekrarlayıp durmak, bu doğal hâle karşı yapılan mücadeleyi tekrarlayıp durmaktır ve zaten ona karşı kesin bir zafer elde etme ümidi de olmaz.

---

[1] Roma İmparatorluğu'nun 3. imparatorudur. Caligula takma adıdır. Asıl adı: Gaius Julius Caesay Augustus Germanicus'tur. MS (37-41) yılları arasında imparatorluk yapmıştır. Aşırı savurgan, ahlaksız, acımasız ve despot olarak bilinir. Kendi muhafızları tarafından öldürülmüştür (Çev. Notu).

I. BÖLÜM
Fikirlerin İrade İçindeki Rolünün İncelenmesi

Şayet psikolojik hayatımızın unsurları basit şeyler olsaydı, kendinin yöneticisi olma uğraşı içinde tehlikeleri ve kaynakları incelemekten daha kolay hiçbir şey olmazdı. Fakat bu unsurlar kendi aralarında alaşımları, hatta detaylarda analiz çalışmalarını daha hassas hâle getiren birleşimleri oluşturuyorlar.

Bununla birlikte iç hayatımızın unsurlarının üçe indirgendiğini belirlememiz son derece kolaydır: Fikirlerimiz, duygusal durumlarımız ve eylemlerimizdir.

I

"Fikir" kelimesi farklı unsurları kapsar. Akıl ve irade arasındaki ilişkilerle meşgul olan bir psikoloğun fikirlerimiz arasında yapabileceği en derin ayrım; merkeze yakınlaşan fikirlerle merkezden uzaklaşan fikirlerin ayrımıdır. Fikirlerin büyük bir kısmı bize dışarıdan gelir; Montaigne'nin[1] "elek teline takılanlar" dediği gibi, bunlar özümleme çalışmasına tâbi tutulmamış ve hafızamızdan sadece depo olarak yararlanan gerçek anlamda gelip geçici konuklardır. Zıt fikirler orada yan yana konaklar; hepimiz kafamızın içinde okumalarımızdan, sohbetlerimizden ve hatta rüyalarımızdan gelen düşüncelerin bir yığınına malikiz. Onlar içimize nüfuz edebilmek için zihin tembelliğimizden yararlanmış yabancılardır ve bunların birçoğu birkaç yazarın veya üstadın otoritesinin maskesi altındadır.

İyinin-kötünün bir arada bulunduğu bu ambarda tembelliğimiz ve şehvetimiz kendi haklılıklarının gerekçelerini bulacaklardır. Bu doğal fikirlerin bizzat yöneticisi biziz; onları sıralayabilir ve key-

[1] Michel de Montaigne (1533-1592), Fransız yazarlardandır. Rönesans felsefesinin tanınmış simasıdır. *Denemeler* adlı eseri meşhurdur (Çev. Notu).

ÜÇÜNCÜ KİTAP

İÇ YOLLAR

Bazı duygusal durumları yaratmak, güçlendirmek veya yok etmek için etkinlikleri şaşmayan ve dış yolların kullanımından önce mutlaka başvurulması gereken iç yollar şunlardır:

I-Derin düşünme

II- Eylem

Beden sağlığını çalışma konusu olarak ele aldığımız özel enerji biçimiyle, yani zihinsel çalışmayla olan ilişkisine ek olarak inceleyeceğiz.

I. BÖLÜM
Derin Düşünme

I

Bu zihinsel etkinliği, benzerlerinden net olarak ayırmak için derin düşünme/tefekkür diyoruz. Bu kelimelerden, ileride göreceğimiz gibi, kendimizi yönetme uğraşında, şevkle mücadele edeceğimiz düşmanlardan biri olan hayallere dalma özellikle duygusal hayallere dalıp gitmeyi kastettiğimiz kesinlikle anlaşılmamalıdır. Zira hayallere dalma durumunda dikkat uyuklama hâlindedir, fikir ve duyguların yapı taşları bilinçte uyuşuk uyuşuk oynaşırlarken ve sıkça hesapta olmayan bir tarzda fikir çağrışımlarının fantezilerine uyarak birbirine bağlanırlarken, derin düşünmede ise hiçbir şey tesadüfe bırakılmaz.

Bununla birlikte derin düşünme, kesin bilgileri elde etme imkânı veren incelemeden, "zihni/ruhu donatmak" değil ama ona "biçim vermek/demir gibi dövmek"[1] eğilimiyle ayrılır. İncelemede gerçekten peşinde olduğumuz şeyi tanımaktır. Derin düşünmede ise olay başka türlü gider. Amacımız ruhumuzdaki nefret veya sevgi/aşk hareketlerini canlandırmaktır. İncelemede/çalışmada gerçeği bulma kaygısının hükmü altındayız; derin düşünmede gerçek o kadar önem taşımaz. Faydalı bir yalanı zararlı bir doğruya tercih ederiz. Bütün araştırmalarımız "sadece bir faydalılık güdüsü" tarafından hükmedilir.

Bu işlemi çok verimli bir şekilde ele almak için psikolojiyi çok yakından incelemiş olmamız zorunludur. İnsan doğası biliminin en ince ayrıntılarına kadar aşina olmamız gerekir. Zihinsel olgularımızın, istek ve arzularımızın (*volition*) sebepleri tarafımızdan iyi bi-

[1] Montaigne, III, (J.P.).

linmelidir. Bu fenomenlerin birbirleriyle ilişkilerini açığa çıkartmış, karşılıklı etkilerini, çağrışımlarını/bağlantılarını birleşimlerini detaylıca inceleyebilmemiz gerekir. Bundan başka, fiziksel, zihinsel ve ahlaki ortamın ruh hâlimiz üzerindeki etkilerini de tanımak gerekir.

Bütün bunlar sağlam bir gözlem alışkanlığı, özel faydacı bir bakış açısıyla geliştirilmiş keskin ve dikkatli bir gözlem alışkanlığı ister.

Amacımızın, içimizdeki sevgi veya nefret patlamalarını uyandırmaya muktedir bütün motifleri/güdüleri sabırla araştırmaktan, fikirlerle fikirler arasında, duygularla başka duygular arasında, fikirlerle duygular arasında ittifaklar ve bağlantılar kurmaktan veya zararlı olduğuna hükmettiğimiz çağrışımları/bağları koparmaktan ibaret olduğunu bir kere daha tekrarlayalım. Silmenin veya kalıcı yerleştirmenin (*graver*) faydalı olduğuna hükmettiğimiz şeyleri bilinçte silmek veya kalıcı yerleştirmek için dikkatin ve hafızanın yasalarını da kullanmaktan ibarettir. Faydalı fikirleri ve duyguları "ruhumuzda damıtmamız" ve soyut fikirleri de canlı ve algılanabilir duygulara dönüştürmemiz gerekiyor. Derin düşünme, ruhta güçlü duygusal hareketlerden veya şiddetli tiksintilerden tahrik olduğunda sona erer. Hâlbuki inceleme/etüt bizi bilgiye götürürken, o eyleme götürmektedir.

Eğer biz eylemi insanın bütünü olarak kabul edersek, değerimiz de ancak hareketlerimizle orantılıdır; diğer yönden, eğer tamamı olmasa bile nerdeyse bütünü duygusal durumlar tarafından kışkırtıldığını hatırda tutarsak, amacımız açısından faydalı duygularımızı geliştirmemizi, büyütmemizi sağlayan hassas mekanizmayı incelemenin ne kadar büyük bir önem taşıdığını hemen anlarız.

II

Kimyada, doygunluk noktasında birçok kitle/madde içeren bir solüsyon/çözelti içine bir kristal daldırırsak, kristalle aynı yapısal özelliğe sahip (nature) olan moleküller, çözeltinin derinliklerinden gizemli bir cazibeye kapılarak harekete geçer ve yavaş yavaş kristalin etrafında toplanırlar. Kristalin hacmi artmaya başlar ve çözeltinin dinginlik hâli haftalar veya aylarca sürerse, hacim ve güzellikleriyle bir laboratuvar için sevinç ve güzellik kaynağı olan bu hayranlık ve gurur veren kristaller elde edilir. Bu çalışmada çözelti sıvısı sürekli